

סרן ישי בוני

'היפוך פנים' בעת אמירת 'בואי בשלום'

פתיחה

א. הבעיה בהיפוך הפנים

ב. מקור המנהג

ג. צד מערב

סיכום

פתיחה

מנהג הוא בקהילות אשכנז וספרד, שבעת אמירת הפזמון 'בואי בשלום' מהמזמור 'לכה דודי' שחיבר הרב שלמה אלקבץ, להפוך את פנינו ההיפך מן היכל הקודש אליו אנו מתפללים בכל עת. בדברים הבאים ארצה לעמוד על מקור המנהג, הטעם והסיבות לדבר, והאם ישנה בעיה הלכתית לאדם, ליהחזיר אחוריו להיכלי -'היפוך הפנים'. מנהג זה אינו נפוץ בקהילות תימן והתקבל למעשה רק בקהילות אשכנז וספרד, דבר מעניין לכשעצמו אך מחמת קוצר היריעה לא כאן המקום לפרט טעמים אלו.

א. הבעיה בהיפוך הפנים

ראשית נדון ונסביר את הבעייתיות לכאורה שיש ב'היפוך הפנים' בבית הכנסת. הרמב"ם (הלכות ספר תורה פרק י הלכה י וכן בשו"ע יו"ד סימן רפב סעיף א) דן ביחס שיש לנהוג בס"ת וזה לשונו:

"מצווה לייחד לס"ת מקום ולכבדו ולהדרו יותר מדאי ... לא יפשיט רגליו כנגדו ולא יניחנו על ראשו כמשאוי ולא יחזיר אחוריו לס"ת אלא אם-כן היה גבוה ממנו עשר טפחים".

על-פי הפשט, לכאורה, אין לאדם להפנות את גבו להיכל מטעם כבוד ס"ת, וכמו שנוהגים רבים מפקדי שריד בית מקדשינו, היוצאים ופניהם כלפי הכותל עד שמתרחקים דיים, והולכים כרגיל.

הט"ז (על השו"ע שם) כותב שרבנים הדורשים בפני הציבור וגבם מופנה להיכל אינם נכללים באיסור הני"ל, מכיוון שהס"ת מונח בהיכל / ארון קודש ומהווה רשות בפני עצמו ולכן אין נחשב גבם של הרבנים כמופנה לס"ת.

הגרי"ע יוסף (שו"ת 'יחווה דעת' חלק ג סימן יט) מוסיף כי: לא הותר להחזיר אחוריו לארון הקודש (אף על פי שמסתמא יש גובה עשרה טפחים מהארץ לספר תורה) אלא לכבוד הצבור. ולכן מותר לכהנים, בברכת כהנים, להחזיר אחוריהם להיכל ולרבנים להרצות בפני הציבור כשגבם להיכל.

ב. מקור המנהג

כעת, לאחר בירור השאלה האם אין איסור הלכתי ל'החזרת אחוריו' של אדם להיכל, נבחן ונבדוק את רעיון 'היפוך הפנים' בזמן אמירת 'בואי בשלום'.

כאמור, מנהג זה הונהג בקהילות אשכנז וספרד ומקורו ככל הנראה אצל האריז"ל (ספר הכוונות דף סד ע"ג. וכן מופיע בבן איש חי, הלכות שנה ב פרשת וירא אות ב), שהיה יוצא עם תלמידיו ומקבל את השבת בשדה ופונה לרוח מערב, ונהגו ישראל לקבל את השבת אף בבית הכנסת בצידוד ובנטייה לרוח מערב.

וכן מובא בשו"ע (או"ח סימן רסב סעיף ג) כי: ר' חנינא היה מתעטף (בטלית) ועומד ומקבל את השבת, ואומר: 'בואו ונצא לקראת שבת מלכתא', ר' ינאי היה אומר: 'בואי כלה בואי כלה'.

ככל הנראה, מכאן נלמד והוחל המנהג של יציאה לשדות וקבלת השבת בחיבור גדול ועצום, וכבר הוזכר לעיל מנהגו של האריז"ל.

בחלוף הזמן שלא היה בידי ישראל לצאת ולהקביל את פני השבת בשדות, היו יוצאים לרחבת בית-הכנסת או לעזרה (ראה משנ"ב שם ס"ק י) ו'מקבלים' את השבת. במשנה ברורה (שם) מובא שבימינו נוהגים להפוך פניהם לצד מערב בזמן אמירת 'בואי בשלום', כדרך אדם המקבל את פניו של אדם גדול (כגון ת"ח וכד').

ג. צד מערב

אם כן נשאלת השאלה, על פי הסבר ה'משנה ברורה' וה'בן איש חי', מה עניין הטיה, יציאה, צידוד וכו', לרוח מערב דווקא, הרי יכול לפנות לרוח אחרת?!

הרב פיינשטיין (אגרות משה חלק או"ח ג סימן מה ד"ה 'ובדבר הפיכת') מביא שברוב בתי הכנסת שהיו בזמנם היה הפתח במערב ולא היה סתירה למעשה, כלומר: הסיבות ל'היפוך הפנים' (החזרת אחוריו של אדם להיכל), אותו אנו נוהגים בימינו הן שתיים:

א. כיוון הפתח - פתח הכניסה והיציאה בבית הכנסת.

ב. צד מערב.

ראייה לדבר, מביא האג"מ, שמכיוון שהשכינה במערב ושבת באה מהשכינה, מהמערב, לכן יש עלינו לפנות לצד מערב ולקבל את השבת.

לדעת אלו האומרים ש'היפוך הפנים' הוא לכבוד שבת קודש, מהי מעלת הפניה למערב (במידה ואין פתח במערב)? עלינו לפנות ולהיפוך פנינו, לכיוון הפתח, שם אנו 'מקבלים' את השבת, משם השבת 'נכנסת'.

ועוד, לדעת הרב פיינשטיין בבית כנסת בו הפתח אינו במערב עלינו עדיין לפנות למערב, למקום שכינה. מסכם הרב פיינשטיין, מכיוון ששתי הסיבות ל'היפוך הפנים' בין לצד מערב ובין לכיוון הפתח, לכבוד שבת קודש ומנהג טוב הוא, אין הוא מכריע איך לנהוג, ושני המנהגים טובים ויפים.

בשו"ת 'בצל החכמה' (חלק ג סימן סב) מוסיף לדיון במקרה נוסף מעניין אף הוא, ממנו נוכל ללמוד, כיצד להכריע, איזה מנהג עדיף טפי, האם ל'היפוך פנינו' לכיוון הפתח או לצד מערב.

וזה המקרה:

בית כנסת בו מתפללים תמיד לצד מערב (כגון: תושבי צפון ים המלח, אוסטרליה וכד'), ששם ארון הקודש. שאם ינהגו להפוך את פניהם בעת אמירת 'בואי בשלום', יצא שבעת אמירת המזמור הם מתפללים בעצם לצד מזרח.

והוא אומר שלדעתו, יש ל'הפוך פניהם' לכיוון הפתח, כדי לעורר את המחשבה על כניסת השבת וקבלת תוספת קדושת השבת ואף אם הפתח לצד מזרח, יש לו לנטות לצד מזרח כדי לעורר את כניסת השבת וקבלת תוספת קדושת השבת ע"י זה שמראה שבכוונתו לצאת ולקבל את השבת.

הגרי"ע יוסף (שם), מתרץ את השאלה הראשונה ששאלנו - כי אין בזה גנאי להחזיר פניהם להיכל, מכיוון שהסי"ת מונח בארון וגבוה עשרה טפחים. וכבר ראינו שלכבוד ציבור מותר, אף כאן יהא מותר. ומוסיף וכותב, שכל עניין 'היפוך הפנים', מנהג האר"י ז"ל וקדום הוא, ויסודותיו בהררי קודש ואין לפקפק בו כלל, והנח להם לישראל.

סיכום.

ודאי שאין כל עניין ל'החזיר אחוריו' להיכל שלא על-מנת להפנות פניו לצד מערב ו/או לכיוון הפתח'. ומה שנוהגים ישראל להחזיר אחוריהם להיכל שלא על-מנת לפנות לרוח מערב ו/או לכיוון הפתח, מנהג שראוי לעוקרו מן היסוד. עיקרו של המנהג הוא לפנות לצד מערב, אך גם אדם שפונה לכיוון הפתח יש לו על מה שיסמוך. כמו-כן, אין איסור הלכתי להפוך פניו להיכל, בעת אמירת 'בואי בשלום' או לכבוד הציבור, אך טוב ורצוי להמעיט בכך.

